

Könyvtárosok véleménye a KMK-ról

Enyhén szélhámós összefoglalás

VAJDA Kornél

Az alant olvasható írás alcímében található jelző, tartalmával éles ellentétben, ezúttal komolyan veendő. Vagyis valóban szélhámós összefoglalásról van szó. Szélhámós e munka egyrészt azért, mert nem pontosan meghatározott, a különböző felmérési szabályoknak (reprezentativitás, súlyozottság, a mintavételi előírásoknak való megfelelés, stb., stb.) megfelelő fogalmakkal és eszközökkel dolgozik, mert nem kérdőíves tesztek adatainak elemzésére épül, hanem néhány írásos visszaemlékezésre, javarészt azonban könyvtárosokkal való beszélgetésekre, csevegésekre, anekdotázásokra, illetve meglehetősen szubjektív benyomásokra, sokszor csupán emlékekre, vagy ami még rosszabb, emlékek emlékeire „alapoz”. A szerző menségére szóljon, hogy viszonylag nagy merítésű anyaggal dolgozott, hisz – önfeledt perceiben szeretné elhitetni magával, hogy néhány évtizeden keresztül személyesen ismert minden magyar könyvtárost – valóban sokakkal beszélgetett, és hát mi másról, természetesen a szakmáról, ezen belül igen gyakran a KMK-ról. De szélhámós e kis dolgozat azért is, mert nevetet, mármint a beszélgetőtársak neveit eltitkolja. Teszi ezt két okból is. Egyrészt azért, mert senki sem hatalmazta fel arra, hogy a kötetlen beszélgetés hozadékát közzétegye, másrészt azért, mert persze át-, illetve újrafogalmazta az elhangzottakat, vagyis – lehet, hogy kicsit „meghamisította” őket.

Ismertség

Egy olyan országban (és rendszerben), amelyben a felnőtt lakosságnak csak a töredéke tudta megnevezni saját országgyűlési képviselőjét, amelyben – megbízhatónak tűnő felmérések szerint – a felnőtt lakosságnak alig több mint egyharmada tudta, ki az ország miniszterelnöke (pedig, mondjuk *Lázár György* esetében erre több mint tizenkét éven át lett volna mód), egészen különös és meglepő, hogy a KMK-ról jószérivel minden magyar könyvtáros tudott. Miként volt, miként vált ez lehetségessé?

Első helyen tán a KMK szakkönyvtárát, az ország egyetlen könyvtártudományi szakkönyvtárát muszáj említeni – sokak vélekedése szerint. Hisz aligha volt lehetséges, hogy valaki elvégezze – könyvtár szakon a főiskolát vagy az egyetemet úgy, hogy be se tette lábát a KMK-ba. A kötelező olvasmányok szinte mindegyike innen, csak innen volt elérhető, megszerezhető. Úgy tűnik, hogy a könyvtáros társadalom, a szakma számára a KMK szakkönyvtára volt és maradt a KMK „kapuja”. De nem az egyetlen kapu. Igen sokan említették, hogy a KMK-hoz annak kiadványain keresztül jutottak el. Ki az *Új Könyveket* volt kénytelen sűrű rendszerességgel forgatni, kinek a referálólapra volt szüksége, mások a könyvtári statisztikákat említették (persze úgy, hogy saját könyvtáruk helyezése érdekelte őket, nem az egész statisztikai adathalmaz), ismét mások a KMK oktatási tevékenységére hivatkoztak, a legkülönbözőbb képzésekre és továbbképzésekre, amelyeken – előbb-utóbb – szinte minden könyvtárosnak „jelenése volt”. De nem kevesen említették azt sem, hogy a KMK inspiciálta könyvtárakat, vagyis a különböző könyvtári felülvizsgálatok során ismerkedtek meg a KMK-val, amelyeket ugyan a minisztérium könyvtári osztálya rendelt el (és vezetett), de nagyjából KMK-s munkatársak hajtottak végre. Sokan vélték úgy, hogy a különböző konferenciák, kutatási összefoglalók, vitadélutánok, vitadélutánok ismertették meg őket a KMK-val, a KMK „levégőjével”, hangulatával, hozzáállásával. Megint mások a személyi kapcsolatokra hivatkoztak:

problémáikkal nyugodtan fordulhattak *Papp István*hoz, *Szente Ferenchez*, *Bereczky László*hoz (stb.), és mindig kaptak valamit. Tény és való, hogy míg a minisztérium könyvtári osztályára csak keveseknek, a könyvtárvezetőknek volt bejárása, addig a KMK mindenki számára nyitva volt, és bizony – mondták többen is – egy délelőtt vagy délután négy-öt KMK-szal is lehetett tárgyalni, beszélgetni, problémázni. Ráadásul – ezt is sokan állították – itt nem volt értelme, jelentősége a „suba a subához, guba a gubához” mondásnak. Főigazgató sokszor egyszerű munkatárssal tárgyalt, mert úgy vélte, abban a kérdésben tőle kaphat tanácsot, eligazítást, „egyszerű”, „mezei” könyvtáros nyugodtan bekopogtathatott osztályvezetőkhez, az igazgatóhoz. Ez a kérdéskör azonban már átvezet(het) minket egy másikhoz.

Személyi-személyes kapcsolatok

Informális kapcsolatoknak is nevezhetnénk őket. A KMK-sok, szinte kivétel nélkül, otthon voltak a terepen. Részint, mert sokat és sokféle utaztak, „szálltak ki”. Aligha volt olyan KMK-munkatárs, persze érdemi munkatárs, aki nem járt – többször is – szinte minden hazai könyvtárban. És nem csak felülvizsgálatok alkalmával. Sőt, legtöbbször nem is azok alkalmával. Hanem egy sajátos kötődés okán. Szinte minden KMK-s munkatárssal volt saját(os) szakterülete. Ki az állományalakítás „felelőse” volt, ki az olvasáskutatásé, ki a katalógizálásé (csak később neveztetett bibliográfiai leírásnak), ki az osztályozásé, ki a helyismereti munkáé, ki a gyerekkönyvtári feladatoké, stb., stb., stb. Nos, ezek a munkatársak természetesen a saját szakterületükön dolgozókkal tartották a kapcsolatot. És ezt beszélgetőpartnereim messzemenően visszaigazolták. Szinte mindenki arról, azokról szólt, akik saját szakjában működtek. Velük azután a kapcsolat korántsem maradt, maradhatott szigorúan szakmai. Hál’istennek. Mélyen emberi, baráti viszonyok alakultak ki, kötődések, amelyek csak használtak a szakmaiságnak. Ilyesféle kap-

csolatok, kapcsolódások tucatjairól árulkodnak a megnyilvánulások. De csak egyik, talán nem is a legfontosabb oldaluk, aspektusuk ez. A könyvtáros magányos lény. Saját könyvtárába zárva él és dolgozik. Hogy tudja, mások, tőle távolban élő kollégái hogyan állnak azokkal a dolgokkal, problémákkal, amelyekkel ő is küszködik, közvetítőkre van szüksége. Erre az a néhány országos vagy helyi összejövétel (például a vándorgyűlések) aligha elegendő. Annál inkább tűnik – sokak szerint – megoldásnak, és a KMK éppen ezt tette, ha informálisan is, a személyi kapcsolatok. A KMK-munkatárs elmondta, elrecitálta, hogy ezt vagy azt máshol, messzi vidéken hogyan csinálták-csinálják. És itt jön be még egy szempont. Igen sokan mondták, hogy a külföldi tapasztalatokról, trendekről nem annyira az egyébként – szerintük – oly kiváló referálólappból értesültek, értesülnek, hanem egy-egy személyes beszámolóból. Papp István szinte végtelen tekintélyét (és vele a KMK-ét) nem utolsósorban abban vélik felfedezni a megnyilatkozók, hogy ő abszolút otthon volt a nemzetközi könyvári életben. És nemcsak a szakirodalomban, hanem – mutatis mutandis – a nemzetközi könyvtári életben is. Ahogyan ők egy-egy KMK-s munkatárstól értesültek erről-arról, úgy Papp István az IFLA (és még egy csomó más), „nagyfejűitől” tudott olyan dolgokat is, amik nem foglaltattak írásba. Egyáltalán, a személyes kapcsolatok nyitottak leginkább ajtót-ablakot a világra. Már csak azért is, az önkritikus megjegyzések száma igen jelentős, mert régebben az idegen nyelven olvasás nem volt épp mindennapos a hazai könyvtári világban. A KMK-ról az a hír járta, némi, de csak némi joggal, hogy itt más a helyzet. Mindenki minden nyelven olvas. A KMK tekintélyéhez ez jócskán hozzájárult.

A KMK és a politika

Tán már előjáróban említenem kellett volna, hogy cikkem címe is komolyan veendő. Könyvtárosok véleményeit sorjáztatom, nem politikusokét. Hogy a politikának, a kultúrpolitikának volt véleménye a KMK-ról, az kétségtelen. Legfőbb igazolása ennek talán az lehetne, hogy mennyi ún. igazoló jelentést kellett a KMK-soknak írniuk. Figyeltek odafönn rájuk. De, jóllehet igen fontosnak tartanám, hogy e politikusi, kultúrpolitikusi vélemények is összegyűjtessenek és bemutattassanak, értelmeztessenek, ám ez a dolgozat erre nem vállalkozik. Hanem akkor mire?

Elsősorban arra, hogy bemutassa, miként vélekedtek a könyvtárosok a KMK politikai státusáról. A legtöbben liberalizmusát (ez akkoriban még nem volt szitokszó, sőt!) emelték ki. Azt, hogy mindenről lehetett a megbotránkozás, a megbotránkoztatás legkisebb veszélye nélkül is szólni, tárgyalni. Csak a szakmai érvényesség, a racionalitás számított, dogmák sehol. A másik, persze az előzővel összefonódó, jellegadónak tűnő vonást talán demokratizmusnak lehetne mondani. Egyik beszélgetőpartnerem még jóval eredeti élménye után is csodálkozva mesélte sztoriját. Egy „közönséges”, beosztott KMK-szal beszélgetett, amikor annak megszólalt a telefonja. Az illető felvette, majd eléggé indignálódva mondta a készülékbe, hogy dehogy. Ez marhaság. Nem, nem, ezt semmiképp... Mikor megkérdezte partnerét, hogy kivel beszélt ilyen nemfinoman, az minden rájátszás, fenékkerítés nélkül, egészen természetesen, mindennaposan azt válaszolta: Papp Pistával, az igazgatóval. Úgy tűnik, az ilyesmit tekintették akkor (és tekinthetnénk ma is) demokráciának. A liberalizmus, a racionalitás, a demokrácia levegője, légköre volt – beszámolóik szerint – jellemző a KMK-ra. Vannak ennek igen érdekes személyi konzekvenciái is. Sokan vélték úgy, hogy *Futala Tibor** is nagy KMK-s volt, pedig csak a kezdeti

* Futala Tibor 1959 és 1960 között volt a KMK Könyvtártudományi osztályának munkatársa, 1961–62-ben az OSZK Igazgatási osztály csoportvezetője lett. 1962 és 1979 között a Műv. (Kult.) minisztérium könyvtári osztályán dolgozott.

időben, alig egy évig volt az, ám személyisége, liberalizmusa, demokratizmusa, racionalitása (stb.) sokak szemében végig KMK-ssá tették őt, szemben jó néhány minisztériumi, könyvtári osztálybéli társával, akiknek nem járt ki ez a „rang”.

A szakmai beszélgetések sokszor és óhatatlanul politikai témákat is érintettek. A beszámolók szerint a KMK-ban soha nem kellett óvatoskodni, figyelni, ki lépett be a szobába, mikor kell abbahagyni a beszélgetést a legfrissebb szamizdat kiadványról stb. A KMK-ban – mondták sokan – , inkább feltöltődött az ember, olyan politikai információkhoz is jutott, amilyenekhez vidéken nem, vagy nemigen lehet, lehetett. Pesze, sokan megjegyzték azt is, hogy könnyű azoknak, akik az angol, francia és német nyelvű nagy nyugati lapokat, folyóiratokat (is) forgatják. A szabadság sós, tengeri levegője vette körül az embert, ha a KMK-ba lépett – mondtotta egyik beszélgetőpartnerem, bizonytalannal nem kevés túlzással.

Negatív instanciák

Talán túlon túl is szép kép alakul lassan (nem én alakítom, alakul az magától, az anyag sugalmi szerint), ám vannak azért negatív instanciák is. Eleinte úgy véltem (láttam), hogy a nagy KMK-s generációt, a harmincas években születetteket (Papp István, Szente Ferenc, Győri Erzsébet, Gerő Zsolt, Vera, Bereczky László, Horváth Tibor stb.), no és persze a nagy öreget (Sallai István) soha senki nem kritizálta. Őrájuk – véltem – mindenki csak felnézett. Az igazi kritika a későbbiekre érte. A fiatalabbakat, akik mintegy a készbe ültek be, akik a nagyok érdemeiből éltek, és akikkel kapcsolatban olyanféle megjegyzések is elhangzottak, hogy, idézem: „Jön egy felfuvalkodott taknyos, idegen szavakkal spékelt előadást tart, miszerint minden rossz, amit eddig csináltunk, és egészen másként kellene nekilátni a dolgoknak. No, ezzel jól kifogtuk. Ráadásul semmi gyakorlati tudása sincs. Talán még nem is látott könyvtárat belülről.” Noha ilyen kemény bíráló szavakkal alig-alig találkoztam, az

határozottan érzékelhető volt számomra, hogy a negyvenes vagy ötvenes években születettek közül néhányan nem nyerték el a szakma általános tetszését. Miért? Úgy tűnik, hogy elsősorban azért, mert valamiképp megbontották azt a finom egyensúlyt, amely a nagyoknál elmélet és gyakorlat, óvatos, szinte szerves növekedés-fejlődés, valamint radikális reform, radikális változás-változtatás közt – állítólag – fennállt és funkcionált. Ám, bármennyire érzékelhető is ez a részint generációs, részint radikalizációs határ, elsősorban azt jeleníti meg, hogy az idők jártával sokasodik, sűrűsödik a kritikai hang, amely persze mindenkor a feltűnőbb jelenségekre, eseményekre reagál. De találhatunk kritikai hangokat még a nagy generáció kapcsán is. Mintha a radikalizáció – egy kissé visszamenőleg is – negatív megítélést nyerne. *Sallai István* minden ötletéből elméletet és új módszert csinál Papp István, hogy aztán azt „rákényszerítse az egész magyar könyvtárügyre” – mondta valaki. Többen azért bírálták a KMK-t, mert túlon túl elit-jellegű, mert minden demokratizmusa ellenére csak a „hochműveltek” klubja, mert mindig többet és mást akar, mint ami lehetséges, stb.

Az említett kritikai megjegyzések, negatív megítélések azonban jórészt szórványosak. Van azonban egy elég általánosnak tűnő nem kritikai hang, hanem inkább alapállás. Ez a gyakorlat embereinek talán természetesnek, de mindenképp jogosnak tűnő tartózkodása a teóriáktól, az elmélettől, a levegőben lebegő, megvalósíthatatlan ideáktól, ami nem, vagy nemcsak azt jelenti, hogy ilyenekre nincs szükség, csupán azt, hogy azért a legfontosabb mégis az, ami „idelent”, nálunk, a szakmában történik. Ez az alapállás persze sokban jogos. Nem cáfolatát, de sajátos új értelmezését, csaknem azt mondanám visszavételét a „nagy legenda” jelenti.

A nagy legenda

Szinte minden megnyilatkozó úgy vélte, véli, állítja, hogy a KMK legnagyobb, legfőbb, igazi leistungja, kunststückje az volt, hogy a szocia-

lizmus építése közepette, szocialista jelszavakat felhasználva, Leninre, Krupszkájára, miegyébre hivatkozva, segített felépíteni egy minden ízében nyugati, igazi könyvtári rendszert, igazi könyvtári struktúrát, igazi könyvtárügyet. Az elképzelés valami csodaszerűnek láttatja a dolgot. Valahogy oly módon, amint újabban *Deák Ferenc*ről szokás szólni: „Andalító spektákulum: a megalázottságából, levertségéből tápászkodó magyar közönség gyönyörködhet benne, hogy a minden cím és rang nélküli magánember, Deák, úgy játszik a világbirodalommal, mint macska az egérrel. Zseniális!..Azóta is minden magyar státuszférfiú ezt a nagyszerű húzást akarja megismételni: semmi erőfeszítés, csak a már meglévők összekombinálása, néhány zseniális sakkhúzás (nem siettetjük a partnert), csak semmi mélység, jó pszichológia és *voilà!*” Nos, ez a nagy legenda bizonyosan nem igaz. De persze sokan elandalodhatnak rajta. A legenda ugyanis épp azt hagyja figyelmen kívül – és erre persze nem kevesen, de azért nem is túl sokan (egy intranzigens könyvtárosi kisebbség) felfigyeltek, és meg is fogalmazták, – hogy ehhez a zseniális játszamához nemcsak végtelen türelem, de mindenekelőtt végtelen munka volt szükséges. Az imént említettük az ideák világát, a valóság fölött való lebegést. Ehhez, magyarul szólva a fejlett nyugati könyvtárügyének igen alapos és mélyreható, a szakirodalmat is, az épp játékban lévő trendeket is, magát a nyugati könyvtárügyet is, könyvtárosokat is alaposan ismerni kellett, hisz az idea éppen ez volt, ebben állt. Ez már magában is óriási, soha be nem fejezhető munka. Ám mégiscsak a kisebbik része a dolognak. Mert, az ideát, ideákat le kell hozni a toposz noétoszból. És ez volt ám az igazi produkció. Egy szinte minden ízében ellenséges, vagy legalábbis mindennek ellenálló, mindent lelassító, egy folyton folyvást akadékoskodó, anyagi, ideológiai, gyakor-

lati és sokszor csak a restségből fakadó érveket erőszakkal keresztülvinni szándékozó világban kellett erre sort keríteni. És – mint a nagy legenda számos híve, szinte mindenki tudja, – ez sikerült. Szóval a nagy legenda mégiscsak igaz. Elfeledkezve csak a munkáról van. De hát, ha az elvégezve?

A legenda, tudjuk, irodalmi műfaj. Szóval fikcióval, irodalommal van dolgunk? Bátran fel lehetünk igennel, ha felidézünk magunkban az arisztotelészi megállapítást: az irodalom filozofikusabb, mint a történelem. Az előbbi a lényegről szól, az utóbbi csak egyes tényekről.

Szélhámos összefoglalást ígértem előljáróban. Azt hiszem, beváltottam ígéretemet.

A szakmai közvéleményben a KMK-ról kialakult kép árnyalására, Vajda Kornél összegzésének hitelesítésére a továbbiakban olyan könyvtárosok gondolatait mutatjuk be, akik a KMK aktív éveiben (is) meghatározó szerepet töltek be a hazai könyvtárügyben. A szerkesztőség kérése az volt hozzájuk, próbálják felidézni kapcsolatukat a KMK-val, mondják el, mit gondoltak/nak a KMK-ról, emlékeik szerint mit várt el a szakma az intézménytől és mennyiben tudott ennek a szerepnek a KMK megfelelni, kikkel, milyen feladatok során kerültek kapcsolatba és kiket tartanak a KMK emblematikus alakjainak.

Nagyon köszönjük *Arató Attilának*, *Bényei Miklósnak*, *Gyuris Györgynek*, *Varga Bélának* és *Tóth Gyulának*, hogy vették a fáradságot és megosztották velünk gondolataikat.

(A szerk.)